

Значте міру важливості для Вас певних сфер життя	Неважливі в тій чи іншій мірі		Важливі в тій чи іншій мірі	
	Викладачі, % до опитаних	Студенти, % до опитаних	Викладачі, % до опитаних	Студенти, % до опитаних
6. наука та дослідження	1,27	7,78	77,22	60,70
7. Робота та кар'єра	1,27	1,06	83,54	88,42
8. Батьки та близькі родичі	1,27	1,16	84,81	90,85
9. Власна сім'я	0,00	5,06	93,67	80,74
10. Компанія, друзі та колеги	11,39	4,09	63,30	79,37
11. Природа та довкілля	7,6	3,51	69,62	72,96

Як бачимо, у структурі ціннісних орієнтацій студентської молоді домінують родинні цінності – батьки та близькі родичі – перше місце; робота та кар'єра – друге; університет – третє.

Для викладачів найбільш значимими є: власна сім'я, університет, батьки та близькі родичі, робота та кар'єра.

До другої за значенням умовної групи увійшли:

Для студентів:

власна сім'я
компанія та друзі
вільний час та хобі
природа та довкілля
мистецтво та культура

Для викладачів:

наука та дослідження
природа та довкілля
мистецтво та культура
компанія, друзі та колеги

В останню чергу зазначили:

Студенти:

наука та дослідження
політика та суспільне життя
релігія та віра

Викладачі:

політика та суспільне життя
релігія та віра

Одним із завдань опитування було порівняння сприйняття викладачами та студентами одне одного. Для цього пропонувалося відповісти на запитання: "Які риси, на Ваш погляд, притаманні більшості сучасних студентів? (викладачів?)" (Відкрите запитання).

На думку четвертої частини викладачів, більшості сучасних студентів властиві байдужість до навчання (з чим згодні 28% (!) студентів). Десята частина викладачів вважає, що студенти відчувають невпевненість у майбутньому, що у свою чергу викликає пасивність, апатію (6,3%). І лише 2,5% вказали на студентський оптимізм – притаманну юності рису.

Кожен сьомий викладач вважає у студентах лінощі; а кожен п'ятий стверджує про їх прагнення "отримати диплом, а не знання" – з цим згодна така ж кількість студентів.

Не збігаються думки щодо морально-культурного рівня студентів: низьким його вважають 3,8% викладачів та 11,1% студентів. На 8% більше студентів вказали також на притаманну їм пасивність і апатію.

Існують розбіжності і в думках викладачів та студентів щодо рис, притаманних більшості сучасних викладачів. Так, викладачі, які відповіли на питання (майже 37%), насамперед назвали

професіоналізм своїх колег-викладачів. Студенти, як з'ясувалося, дещо "критичніше" ставляться до викладачів своєї альма-матер: "професіоналами" їх вважають лише 26,5% тих, хто відповів на дане запитання.

У цілому більш ніж на 20% студентів порівняно з викладачами вважають викладачів "байдужими у викладанні" (18,0 і 6,7% відповідно), "із застарілими методами навчання" (13,7 і 3,3% відповідно). Крім цього, на думку 12,3% студентів, викладачам притаманний "консерватизм", а 8,7% викладачів з ними згодні. Ще 5% викладачів та 6% студентів назвали "фанатизм" як рису сучасного викладача.

Загалом майже третина викладачів відчувають "безвихідність, пригніченість" (15%), що зумовлено, насамперед, "незадовільним матеріальним становищем" (15%). "Вплив незадовільного матеріального становища" на викладача помічає кожен десятий студент.

Отже, існують певні розбіжності у сприйнятті реалій навчального процесу студентами та викладачами. Залежно від того, чим у майбутньому планують займатися студенти, вони віддають перевагу тій чи іншій формі навчання. Змінилися вимоги до якостей молодого фахівця. Важливішими для студентів стали такі риси, притаманні фахівцю, як: високий культурний рівень, організаторські здібності, пунктуальність, дисциплінованість.

У цілому на основі емпіричного матеріалу можна стверджувати про традиційно високий рівень університетської освіти, хоча студенти висловлюються за необхідність змін у навчальному процесі. Для систематичного вивчення навчального процесу та його вдосконалення доцільним, на наш погляд, є соціологічний моніторинг.

Надійшла до редколегії 21.12.2000

А.В.Слободянюк, асп.

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ У ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВЛАДИ (ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Розглянуто роль і значення громадської думки як істотної компоненти влади. Показано, що звернення до маси, громадської думки характерно не тільки для демократичного правління, а й для деспотичних правителів, які намагалися створити ілюзію легітимної влади. Зроблено висновок, що мати реальну владу в умовах сучасного суспільства неможливо без урахування громадської думки.

The article deals with the role and the meaning of public opinion as substantial component of power. The author

shows that the address to the mass and to public opinion characteristic not only for democratic board, but for despotic rulers, who attempts to create the illusion of the legitimate of power. The author draws conclusions that to have real power in the circumstance of modern society is impossible without accounting public opinion.

Влада, як явище соціального життя, тісно пов'язана із суспільними інтересами, тому при аналізі її проблем принципового значення набуває відповідь на запитання: від чийого імені здійснюється, кому, чийим інтересам слугує влада? Владні відносини як у політичній, так і в соціальній сфері викривають приховані інтереси різних соціальних груп. В основі таких інтересів лежать потреби, задоволення яких необхідне, принаймні корисне, для благополуччя цих груп.

Необхідність влади обумовлено сутністю людської взаємодії, у процесі якої виникає необхідність підкорення всіх учасників взаємодії єдиній волі. Основна мета такого підкорення – забезпечення цілісності й стабільності суспільства.

У мотиваційному ракурсі владні відносини являють собою певну триаду, яка включає в себе цінності, інтереси та примусові мотиви владного підкорення. У першому випадку це "легітимна влада", коли дії на її боці здійснюються за внутрішнім переконанням, за совістю, з почуттям обов'язку, на основі віри в ефективність і справедливість рішень, які приймаються. "Легітимна влада" базується на соціальній згоді, на оцінці її як правильній і придатній у даних умовах. У другому випадку владні відносини базуються на інтересі, "заохочувальній владі", підкорення якій будується в обмін на блага, вигоди, привілеї з її боку. У третьому – влада виступає як "примушуюча сила", коли поведінка об'єкта владних відносин формується під впливом заборон, покарань, використання сили та насильства [3, с. 12].

Суттєвою ознакою влади є стан громадської думки. Громадська думка може суттєво впливати на соціально-політичні процеси, на прийняття суб'єктами влади тих чи інших рішень тощо. Вона виступає основним підґрунтям і опорою влади та держави, оскільки історичний досвід свідчить про те, що жодна влада у світі не могла вважатися ефективною, не враховуючи громадської думки. Громадська думка є невід'ємним компонентом механізму управління та влади.

Переважаюча більшість існуючих концепцій влади доводить, що стабільність суспільства може бути досягнуто багатьма засобами, серед яких два є абсолютно необхідними: сила держави і та психологічна підтримка, яку рядові громадяни надають своїй еліті, своїй системі, своєму режиму, своїм лідерам. Так, падіння підтримки владних рішень з боку мас нижче мінімального рівня або повна її відсутність, що, звичайно, трапляється рідко, є одним із факторів падіння авторитету влади, одним із факторів, які послаблюють її соціально-психологічну основу, що, врешті-решт, не може не призвести до початку масових незадоволень,

спрямованих на заміну її іншою владою, яка б була більш престижною та користувалася підтримкою з боку широких мас [3, с. 159].

Громадська думка – один з визначальних чинників громадянського суспільства, за допомогою якого народ може оперативним висловлювати власну довіру або недовіру до системи влади, тим самим встановлюючи міру її легітимності. Так, наголошуючи на необхідності врахування у владних відносинах стану громадської думки, Б.А.Грушин виділяє три її основні функції: *експресивну, консультативну та директивну* [2]. Сенс експресивної функції полягає в тому, що громадська думка за будь-яких умов займає певну позицію щодо того або іншого суспільного явища, дій владних структур. Громадська думка оцінює і контролює дії влади, спрямовані на вирішення соціальних питань, тисне на владу силою маніфестацій, засобами електоральної поведінки, моральними важелями тощо. Консультативна функція реалізується в тому, що громадська думка радить владі, яким саме шляхом розв'язати ту чи іншу соціальну проблему. При цьому передбачається, що влада дійсно потребує такої поради, зацікавлена в її отриманні. Директивна функція проявляється в тому, що громадськість сама виносить таке рішення щодо проблем у житті суспільства, і воно має імперативний характер. Прикладом реалізації директивної функції є референдуми, вибори тощо.

Хоча стосовно практичної участі громадської думки у прийнятті соціальних рішень та її впливу на владні структури існують суперечливі думки, що детально представлені В.А.Оссовським у роботі "Громадська думка: спроба соціологічної інтерпретації" [7], проте, як свідчить історія, навіть найдеспотичніші володарі намагалися підкріпити свої рішення посиленнями на волю народу та народний вибір.

Так, Х.Ортега-і-Гассет доводить: "Міцною буде лише та влада, яка базується на підтримці громадської думки. Так було завжди: і десять тисяч років тому, і в наші дні; причому це справедливо для всіх – як для англійців, так і для племені батокудів. У всі часи суспільством можна було правити, тільки спираючись на підтримку громадської думки" [6]. Підтвердження дана теза знаходить у процесі еволюції розуміння категорії влади практично в усіх вищезгаданих теоріях.

Завоювати та утвердити владу означало, перш за все, оволодіти громадською думкою, заручитися підтримкою широких мас. Для прикладу наведемо лише деякі теорії. Так, основною метою суб'єктів влади, відповідно до міфологічних концепцій, є формування громадської думки шляхом прищеплення широким масам ідей, згідно з якими закони мають неземне походження. Вони передавалися верховному правителю з космосу і, незважаючи на те, якими закони були і чий інтереси відбивали, вважалися небесною благодаттю, а

отже, обов'язковими для виконання. Ідея значущості громадської думки у владних відносинах знайшла своє відображення в теоріях епохи Відродження та Нового часу. Щодо принципів володарювання на основі формування громадської думки Н.Макиавеллі доводить, що "треба видаватися в очах людей співчутливим, вірним слову, милостивим, ширим, благочестивим – і бути таким насправді, але внутрішньо треба зберігати готовність проявити і протилежні якості, якщо це здасться необхідним" [5]. Приділяючи належну увагу громадській думці, Д.Локк говорить про право народу (більшості) на крайні заходи, повстання та повалення влади, яка не відповідає стану громадської думки. Ш.Монтеск'є, вбачаючи підґрунтя влади в "дусі народу", культурі, наголошує на тому, що саме на її основі можна заволодіти громадською думкою і тим самим мати реальну владу. Продовжує цю ідею Ж.-Ж.Руссо, який запевняє, що перед тим, як вводити ті чи інші закони, треба дочекатися певної зрілості народу, тобто будувати владні відносини з урахуванням громадської думки. Він розрізняє чотири типи законів: політичні, громадянські, кримінальні та закони четвертого типу, "найбільш важливі із всіх, які закарбовані в серцях громадян", а саме – "моральність, звичаї та особливо громадську думку, від якої залежить успіх усього іншого" [9]. Не обійшла своєю гостротою дана проблема і концепції влади теоретиків XIX та XX ст. Вагомий внесок в розробку проблеми легітимності влади зроблено М.Вебером. Приділяючи особливу увагу питанню плебісцитарного обрання лідера, М.Вебер доводить, що обраний народом лідер, голова держави, має стати виразником та захисником народних мас, потреб та ідей, що дозволяє згуртувати і об'єднати населення держави, запобігти народним бунтам та виступам і частково забезпечити її процвітання, тому що кожна соціальна група буде відчувати можливість владного впливу на бюрократичний апарат, піклування з боку держави, особисту захищеність. Таким чином, звернення до народних мас є необхідним засобом управління, політичної боротьби та професійної вдосконаленості політика [1].

Зазначимо, що дана ідея представлена і в українській соціології. Так, український соціолог, політолог, суспільний діяч В.Липинський зазначає: "... для всякої правлячої верстви vox populi, vox Dei – "голос народу, голос Божий". Всяке незадоволення народне єсть ознакою внутрішньої моральної та матеріальної слабости даної правлячої верстви і ознакою того, що вона втратила вже необхідні для провладу та організації або рухові (динамічні), або здержуючі (організуючі) прикмети" [4, с.392]. Проблема легітимності влади і в сучасних умовах залишається однією з актуальних.

Боротьба за владу – це боротьба за вплив на маси. Вона в жодному разі не закінчується із захопленням влади певною соціальною силою, групою,

класом тощо, а лише набуває мирних, прихованих форм, які приходять на зміну відкрито насильницьким, переважно військово-поліцейським формам узурпації влади. Наскільки суб'єкти влади будуть діяти з урахуванням і на основі громадської думки, залежить ступінь утвердження, сили, ефективності і тривалості існуючої влади.

Стан громадської думки органічно пов'язаний з поняттями довіри та ефективності суб'єкта владних відносин. Від рівня даних показників залежить стабільність суспільства. Проте слід зазначити, що картина суспільного життя України щодо даної проблеми не є оптимістичною. Так, за результатами соціологічного дослідження, проведеного Центром соціологічних досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка (аналізуються результати дослідження, проведеного в березні, серпні 1999 р. та у січні 2000 р., репрезентативна вибірка N=3200, N=1174 та N=1599 відповідно, опитування проводилось у 17 основних регіонах України), діяльність суб'єктів влади респонденти оцінили, як низьку та зовсім низьку. На питання, як би ви оцінили за п'ятибальною шкалою діяльність таких осіб і органів влади (1 – найнижча оцінка, 5 – найвища, 6 – важко відповісти), було отримано такі результати, наприклад, щодо діяльності президента:

зовсім негативна оцінка (одиниця) – 35,5 % у березні 1999 р., 31,8 у серпні 1999 р. та 26,16 % респондентів у січні 2000 р.;

негативна (двійка) – 22,8, 21,1 та 16,51% респондентів у січні, серпні 1999 р. та у січні 2000 р. відповідно;

задовільна (трійка) – 21,2, 25,7 та 24,11% відповідно;

добра (четвірка) – 9,2, 10,9, 16,97% відповідно;

відмінна (п'ятірка) – 2, 1, 2,1, 4,16% опитаних відповідно;

не змогли відповісти 16, 8,4% 12% респондентів у березні, серпні та у січні відповідно.

Виходячи з даних результатів, можна зробити висновок, що, хоча оцінка діяльності президента з часом трохи підвищується, проте переважна більшість відповідей знаходиться в межах "зовсім негативно – задовільно". Практично таку саму картину можна спостерігати стосовно оцінки діяльності законодавчої та виконавчої влади. Не відрізняються суттєво результати щодо представників місцевих органів влади.

Аналіз багатьох соціологічних досліджень громадської думки показує, що вимога навести твердий порядок у країні посідає одне з перш місць у системі цінностей. Так, на питання "Які надії Ви пов'язуєте з приходом до влади Вашого обранця?" більше половини опитаних (56,6 % у серпні 1999 р. та 56,1% у січні 2000 р.) назвали "наведення порядку в суспільстві". Але разом з тим у суспільстві все сильніше утверджується ідея про те, що навряд чи можна досягнути цього порядку, якщо в країні немає сильної влади.

Так, говорячи про бажаний імідж влади як інституту забезпечення соціального, економічного та політичного порядку, слід зазначити, що за результатами дослідження (січень 2000 р.), владу в сучасному суспільстві хотіли б бачити твердою, сильною, спрямованою на рішучі зміни в суспільстві, з одного боку (про це висловилося 29% опитаних); з іншого – влада має характеризуватися такими якостями, як порядність, чесність, небайдужість до людей (ці якості є найсуттєвішими для 54% респондентів). Влада в ідеалі повинна бути молодою та новою, але при цьому бажано, щоб вона була зрілою та досвідченою, компетентною, професійною (дані характеристики вибрали 43% опитаних).

Які ж претензії висувують на адресу існуючої влади, у чому ж вбачають головні причини кризового стану, в якому знаходиться наша держава? Як доводять результати дослідження, серед політичних, економічних та моральних причин, основними є моральні. Так, на думку більшості опитаних (56,3% – серпень 1999 р.), головною причиною кризового стану є корупція та хабарництво.

Цікавим є те, що, хоча владу хочуть бачити твердою та сильною, проте основним принципом, який має бути покладено в основу вирішення завдань, що стоять перед суспільством, більшість опитаних (36,2% у березні 1999 р. та 29,2% у січні 2000 р.) вважають принцип конкуренції, що базується на приватній власності; принцип гласності на основі суспільної власності вибрали 16,9 і 20,7% опитаних відповідно, тоді як принцип авторитарного режиму близький 21,5% (березень 1999 р.) і 14,89% (січень 2000 р.) респондентів. Це говорить про те, що в поняття сили вкладається розуміння її не як фізичної сили чи морального насилля тощо, а як сили дієвості, компетентності, порядності, справедливості. Зазначимо, що ця думка близька до ідеї В.Липинського, який доводив, що все існуюче існує насамперед тому, що сильне, а сильне через те, що моральне, розумне [4].

В.Л.Оссовський слушно зазначає, що з проблемою співвідношення влади і суб'єктів громадської думки у процесі прийняття рішень тісно пов'язана проблема плюралізму думок, різноманітності інтересів, цінностей, міри їх усвідомлення, стереотипів бачення суспільного світу різними групами і прошарками населення, що конкурують між собою, змагаються за вплив на владні структури [7, с.74]. В умовах суспільних перетворень, формування нових соціальних структур та інститутів демократична влада намагається заручитися підтримкою громадської думки з тих чи інших питань практичної політики. Разом з цим вона також відчуває вплив з боку різних соціальних і політичних сил, груп тиску, засобів масової інформації тощо, які мають за мету впровадити в життя інтереси, які є найбільш цінними саме для них. У цьому разі протиріччя інтересів може призводити до конфліктних ситуацій. Майстерність влади в

даній ситуації полягає в досягненні компромісу між інтересами різних соціальних сил та їх інтеграції з метою розв'язання загальнонаціональних проблем суспільства.

Щоб бути ефективно, демократична влада обов'язково має: 1) прислухатися до громадської думки і враховувати її при розробці рішень з питань державної політики; 2) вирішувати ці питання компетентно, виходячи з їх суті. Знайти необхідний баланс між цими двома різнополюсними вимогами в суспільстві, яке швидко змінюється, важко, але необхідно [8].

Влада може проявлятися в різноманітних формах, таких як співпраця чи суперництво, система заохочення чи покарання, контроль чи управління, переконання, примушення чи насильство тощо. Але в будь-якому разі, як свідчать історичні факти, влада стає сильною лише тоді, коли у ході владної взаємодії вона максимально враховує інтереси різних соціальних верств, груп, класів і, у свою чергу, базується на підтримці громадської думки.

1. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избр. прозв. / Под ред. Ю.Н.Давыдова. – М., 1990. 2. Грушин Б.А. Общественное мнение в системе управления // Социол. исслед. – 1988. – №1. – С. 25-31. 3. Крамник В.В. Социально-психологический аспект политической власти. – Л., 1991. 4. Липинський В. Листи до бривів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму // Липинський В. Повне зібр. творів, архівів, студії. – Т.6, кн. 1. – К.: 1995. 5. Макіавеллі Н. Избранные сочинения. – М., 1982. 6. Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства и другие работы. – М., 1991. 7. Оссовський В.А. Громадська думка: спроба соціологічної інтерпретації. – К., 1999. 8. Общественное мнение и власть: механизм взаимодействия / А.А.Ручка, В.Л.Оссовский, В.А. Матусевич и др. – К.: 1993. 9. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Трактаты. – М., 1998.

Надійшла до редколегії 03.12.2000

А.П.Литвин, асп.

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО ЕЛЕКТОРАТУ

Показано, що український електорат має складну внутрішню соціогрупову структуру. Без знання і врахування даної обставини виборчі технології не будуть достатньо ефективними

The article deals with the problem of differentiation between social structure and voting massive and analyses the causes mechanisms and its social consequences. It is emphasis that the social class identity and the veal behavior of voters don't coincide. This is the social base of the manipulative voting technologies existence.

Структура в найширшому розумінні – це впорядкована сукупність елементів. Підставивши відповідні поняття, отримуємо визначення: соціальна структура є впорядкованою сукупністю соціальних елементів. У цьому формулюванні основне змістовне навантаження несе десигнатор "впорядкована сукупність соціальних елементів". Вираз "впорядкована сукупність" у цьому випадку означає, що між компонентами соціальної структури існує взаємозв'язок, взаємодія, взаємовплив, взаємна зумовленість, взаємна залежність, тобто пев-

© Литвин А.П., 2001